

DÜZCE'DE TAHTA BEŞİK YAPMA SANATI

Hülya TAŞ*

Geliş Tarihi: Ekim, 2016

Kabul Tarihi: Aralık, 2016

Öz

Geçmişte toplumlar kendi gereksinimlerini karşılayabilmek için çoğunlukla el emeğine dayalı basit aletlerle çeşitli eşyalar üretmişlerdir. Bu üretilen ve yerel özellikler gösteren eşyaları yapanlar sahip oldukları bilgileri, tecrübeleri kuşaktan kuşağa aktararak zamanımıza kadar gelmesini sağlamışlardır. Bu eşyalardan maddi kültür içinde yer alan, ham maddesi ağaca dayanan tahta beşik yapımı ayrı bir yere sahiptir. Karadeniz bölgesinde özellikle Düzce'de üç nesildir beşikçilik yapan Arı ailesinden öğrenilen beşik yapımının aşamaları, kullanılan malzemeler, rekabet, pazarlık, kazanç durumu, ürünlerin pazarlanması, mesleğin geleceği, sorunları konularında sorulara verilen cevaplar değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Düzce, beşik, el sanatları, usta, meslek folkloru, ahilik.

THE ART OF MAKING WOODEN CRADLES IN DÜZCE

Abstract

In the past, societies produced several different objects by using mostly hand crafted basic tools in order to provide their necessities. The producers of these indigenous objects have been successful in carrying their knowledge and experience to the modern times by handing them down from generation to generation. Wooden cradles, which fall into material culture and their raw material is derived from trees, have a special place among these objects. The answers to the questions about the stages of making cradles, the materials for the process, the competition, the bargain, the financial gain, the marketing of the products, the future and the problems of the craft, given by Arı Family who has dealt with this craft for three generations in Black Sea Region, particularly in Düzce, will be evaluated.

Keywords: Düzce, cradle, hand works, master, folkloric craft, ahi-order.

Bir kimsenin günlük ihtiyacını karşılamak ve yaşamını daha kolay sürdürebilmek için yeteneğine göre yaptığı sürekli iş, kişinin mesleğini teşkil etmektedir. “Geçmişte olduğu gibi bugünde toplumun önemli bir kısmını oluşturan meslek grupları kendi içinde mesleki değerlere sahip çıkan köyden kente hem geleneksel hem de modern bir düzlemde üretmeye ve toplumdaki ihtiyaçları karşılamaya devam etmektedir. Başka bir deyişle günümüz Türkiye’inde bir yanda el becerisini ve geleneksel teknikleri kullanarak varlığını korumaya çalışan mesleklerle diğer yanda makineleri ve modern üretim tekniklerini kullanan mesleklerin bir arada bulunduğu görülmektedir (Duymaz, 2010: 101).

* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, htas@uludag.edu.tr

Hem el becerisini hem de makineleri kullanarak üretim yapmaya çalışan meslek gruplarından birisi de tahta beşik yapımıdır.

Beşik, süt çocuklarını yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta ya da demirden yapılmış sallanır bir çeşit küçük karyola olarak tarif edilmektedir (Türkçe Sözlük, 1983: 145).

Beşik kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır. Mecazi olarak da “Bir şeyin doğup geliştiği yer.” manasında kullanılmaktadır. Beşi-(sallamak) fiil kökü ve + k fiilden isim yapma eki ile yapılmış isimdir. Bulgarcaya besik, Sırpçaya *besika* biçiminde geçmiştir (Eren, 1999: 48). Beşik yapan ustaya ve satan kişiye de beşikçi denir (Demir, 2002: 1).

Beşiğin geçmişi ile ilgili ilk bilgilere Orta Asya’da yapılan kazılarda İ. S. I. yüzyıl olduğu tahmin edilen Hun mezarından çıkartılan eşyalar arasında rastlanılmıştır. Bulunan bu beşik Kazak ve Kırgızlar’ın kullandığı ağaç beşiklere benzemektedir (*Meydan Larousse*, 2002: 1572).

Toplumun yaşam şartlarına, ekonomik durumuna göre beşiğin de değişik şekillerde olduğu görülür. Örneğin, göçebe topluluklarda çocuk genellikle sırtta taşındığından seyrek olarak ağaçtan yapılmış hafif beşikler kullanılır. Ege bölgesinde kullanılan beşikler, yanları dışa doğru eğimli kasa biçimindedir. Baş ve ayak uçlarına birer kasnak geçirilir, bu kasnaklar bir kolla birbirine bağlanır. Beşik bu koldan tutularak sallanır. Doğu ve Orta Anadolu’da özellikle kırsal kesimde beşikteki yatağın yerini yün ve kenevirden örülmüş bir ağ alır. Çocuk bunun üzerine konan şilte üzerine yatırılır. Gerekliğinde bu ağ beşikten çözülerek çocuğu sırtta taşımak için kullanılır.

Osmanlılar döneminde özellikle sarayda kullanılan beşikler arasında altın ya da gümüş kaplama olanlar, ağaçtan yapıp üzeri değerli taşlar ya da sedef kakmalarla bezenenler, oyma tekniğiyle süslenmiş parçalar vardır. Bunlardan en ünlüsü günümüzde Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenen Altın beşiktir. Halk arasında da daha çok ağaçtan yapılmış üzeri aynalar ve renkli bezemelerle süslenmiş olan beşikler kullanılmaktadır (*Meydan Larousse*, 2002: 1573).

Biz de bu çalışmamızda 1999 yılında il yapılan ve 355.549 nüfusa sahip olan Düzce’de tahta beşik yapan Fikri Arı ve iki oğlundan tahta beşik yapımının aşamalarını, kullanılan malzemeleri, rekabet, pazarlık, kazanç durumunu, ürünlerin pazarlanmasını, mesleğin geleceğini, sorunlarını onlardan aldığımız bilgilerle vermeye çalışacağız.

1937 yılında Düzce’de doğan ve Çay Mahallesi Tabak Sokakta bulunan atölyesinde tahta beşiklerini yapan Fikri Arı, 25 yaşına kadar çiftçilik yaptıktan sonra marangozluğa başlamıştır. Fikri usta tahta beşik yapmayı babasından öğrendiğini söylemektedir. “O zamanlar babamın köyde küçük bir odası vardı. Orada beşik yapardı. Ben de babam İzzet Usta’nın

yanında çalışarak bu işi öğrendim.” Kendisiyle beraber üç kuşaktır bu işle uğraştıklarını Fikri usta şöyle ifade etmektedir:

“Dedem Giresun Görele’de bu işi yapıyormuş. Daha sonra Düzcce’ye göç etmişler. Babam da bu işi Düzcce’de devam ettirmiş. İlk dükkânını 1968 yılında Düzcce’de açmış. İki kardeş bu işi babamdan öğrendik. Benim üç oğlum var. İki oğlumla aynı yerde çalışıyoruz.”

Fotoğraf 1: Atölyenin dıştan görünümü

Çıraklığını babasının yanında yapan Fikri Usta’nın oğlu Metin Arı, disiplinli olmasını ve işine bağlılığını babasından öğrendiğini şöyle ifade etmektedir. “Bizim zamanımızda çırak ustaya karşı sorumluydu ve ustasının ağzından çıkan her şeyi disiplinle yapardı”. Zeki Arı da hâlâ babalarının kendilerinden daha erken geldiğini ve dükkânı ilk onun açtığını belirtmektedir.

Daha önceleri üç çırağının olduğunu belirten Fikri Usta, el işçiliklerinin ve becerilerinin olmamasından dolayı çırakların işi bıraktıklarını ifade etmektedir.

Beşik Yaparken Kullanılan Aletler

Fotoğraf 2: Palanya

Fotoğraf 3: Şerit Makinesi

Fotoğraf 4: Elmas Testere

Fotoğraf 5: Bileme Makinesi

Fotoğraf 6: Matkap

Fotoğraf 7: Diğer küçük aletler

Fotoğraf 8: Torna makinesinde iş yaparken Fikri Arı ve oğlu Metin Arı

Tahta Beşik Yapım Aşamaları

Tahta beşik yapımında kestane, ıhlamur ya da kayın ağacı kullanılmaktadır. Bu ağaçlar daha çok yaz aylarında orman işletmesinden yaş olarak alınmaktadır. Ağaçların yaş alınmasının sebebi kuru ağaçlara işlem yapılmasının zor olmasıdır.

Fotoğraf 9: Tahta beşik yapımında kullanılan ağaçlar

Bu ağaçlar atölyede ustanın verdiği ölçülere göre kesilerek kereste hâline getirilip iki üç ay kurumaya bırakılır. Kuruyan keresteler şerit makinesinde şekilleri düzeltildikten sonra işlenmeye başlanır.

Fotoğraf 10: Beşiğin ayak kısmı

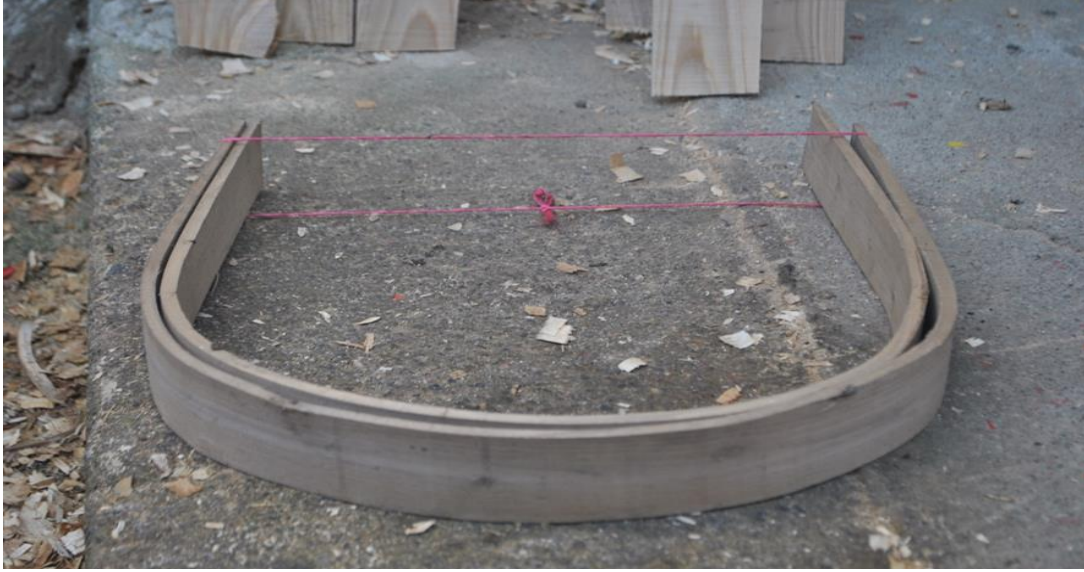
Beşiğin yapımına ilk önce “ayaklık” denilen kısımdan başlanır. Ayaklık önceden çıkarılan kalıba göre kesilir. Daha dayanıklı olmasından dolayı kayın ağacından yapılır.

Sonraki aşama beşiğin “eymelik” dediğimiz kasnak kısmının yapılmasıdır. Bu kısımda kolay şekil almasından dolayı kestane ağacı tercih edilir. Şerit makinesinde inceltile eymelikler bir kazanın içinde ateşte kaynatılır.

Fotoğraf 11: Eymeliklerin kaynatıldığı kazan

Kaynatıldıktan sonra eğilerek şekil verilir ve iple tutturularak şekil sabitlenir. Eğmelikler 10 ya da 15 gün bekletildikten sonra şeklini alır ve kullanıma hazır hâle gelir.

Fotoğraf 12: Şekil alması için iple bağlanan eğmelikler

Beşiğin tüm malzemeleri torna makinesinden geçirilmektedir. Tornada şekil verme ve inceltme beş aşamada yapılmaktadır. İlk önce beşiğin tutma yeri yani “ürmük” inceltilir.

Fotoğraf 13: Ürmük

İkinci olarak beşiğin “oklar” yani beşiğin alt uzun kısımları inceltir.

Fotoğraf 14: Oklar, bacak okları, dizme

Üçüncü olarak “bacak” denilen kısımlar inceltir. Dördüncü olarak “arın oku” beşinci olarak da “dizme” denilen kısım inceltir.

Fotoğraf 15: Arın okları

Daha sonra tornadan geçirilmiş olan tokalar ürmüğe takılır. Ses çıkarması için beşiğe takılan boncuk denilen kısım da tornadan çıkarılır ve böylelikle beşiğin temel parçaları meydana getirilmiş olur.

Fotoğraf 16: Boncuklar

Fotoğraf 17: Toka

İşleme ve inceltme işlemleri tamamlandıktan sonra eymelik ve ayaklık kısmı hariç diğer parçalar boyanır. Matkapla öncelikle beşiğin küçük parçaları yani kırmızı başlık, dizme, arın oku birleştirilir, delinir ve monte edilir. Sonra beşiğin ayak kısmında yer alan bacak okları takılır. Beşiğin ayak kısmı planyadan geçtikten sonra alttan bacak kısmıyla, eymelikler de bacağın üst kısmıyla birleştirilir. Son olarak da beşiğin diğer parçaları yan oklar ile birleştirilir.

Fotoğraf 18: Beşiğin oklarının birleştirilmesi

Üst tarafta bulunan ürmük de takıldıktan sonra beşiğin kaba işlemleri biter. Eymelik ve ayak kısmı da boyanarak beşik tamamlanmış olur.

Fotoğraf 19: Tahta beşiğin bitmiş hâli

Beşikler mavi ve kırmızı olmak üzere iki renkte boyanmaktadır. Mavi renkte olanlar erkek, kırmızı renkte olanlar da kız çocuğu için satın alınmaktadır. Fikri Usta iki farklı ölçüde beşik yapmaktadır. Büyük beşikler 90 cm, küçükler ise 80 cm'dir. İki yaşına kadar çocuklar bu

beşikte yatırılmaktadır. Daha önceleri beşiklerin alt kısmında “havruz”¹ denilen kısmın olduğu şimdi ise hazır bezlerin çıkmasından sonra bunun yapılmadığı görülmektedir.

Bir kişinin işinde başarılı olması için ne yapmalı diye sorduğumuzda Fikri Usta “işine özen göstermeli, sevmeli ve disiplin içinde çalışmalı” diye cevap vermiştir.

Bu mesleği yaparken karşılaştıkları güçlüklerden bahseden Fikri Usta, talaşın çok fazla olmasından dolayı her gün kıyafet değiştirmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Fikri Usta, 20-30 beşik yaptıktan sonra büyüklerini 80 TL’den, küçükleri de 70 TL’den İstanbul, Düzce ve Samsun illerine toptan satış yapmaktadır. Fikri Usta ailesinin geçimini bu işle ve fındık bahçelerinden gelen gelire ancak sağlayabildiklerini ifade etmektedir. Yılda 600 TL vergi veren Fikri Usta’nın iş yeri kendisine aittir.

Eskiden beşiklerin hepsinin el tezgâhında yapıldığını belirten Fikri Usta, o zamanlar sadece haftada üç beşik yapabildiklerini, şimdi ise teknolojinin katkısıyla gelişen makinelerde haftada 10 beşik yapabildiklerini ve talebin çok olmasından dolayı da gelecekle ilgili bir endişe taşımadığını ifade etmiştir.

İki yaşına kadar bu beşiklerde yatırılan çocukların sağlığına zararlı olmayan boyaları özellikle seçtiklerini belirten Fikri Usta, müşterilerinin modern beşik yerine tahta beşiği tercih etmelerinin sebebinin tahta beşiğin daha sağlıklı olduğunu bilmelerinden kaynaklandığını ifade etmektedir.

Başka beşikler arasında kendi yaptığı beşikleri renginden, boyasından, özellikle de işçiliğinden tanıdığını belirten ustamız, pazarlık yapılmasına ve mallarını değerinin altında alınmaya çalışılmasına özellikle kızdığını, el emeğine saygı gösterilmediğini belirtmektedir. Her yerde rekabetin olduğu gibi bu mesleği yapanlar arasında da rekabetin var olduğunu ifade eden Metin Arı, Düzce’de bildiği üç² beşikçinin bulunduğu, bu ustaların kendi mallarını satmak için değerinin altında zararına verdiklerini belirtmektedir.

Arı ailesine beşik ile ilgili bildiğiniz türkü, mani, atasözü, inanç var mı diye sorduğumuzda sorumuza Metin Usta “Boş beşik sallanmaz. Eğer sallanırsa çocuğun karnı ağrır”³ inancını ve “boş beşik” filminden başka bir şey bilmediğini ifade etmiştir.

¹Hazır bezin olmadığı zamanlarda beşiğin alt kısmında bulunan bir tür lazımlık

²Düzce’deki diğer beşik ustası İbrahim Kıra’dır bkz. Hülya Taş “Düzce’de Kaybolmaya Başlamış Mesleklerin Temsilcileri”, Düzce’de Tarih, Kültür ve Sanat Düzce Belediyesi Kültür Yayınları 2006, s. 239-243

³Bkz. <http://www.yasarkalafat.info>

Ticari canlılığın Eylül ve Ekim aylarında daha çok olduğunu belirten Arı ailesi ülkenin gidişatı ile ilgilendiklerini, gazeteleri takip ettiklerini ve olan olayları iş yaparken konuştuklarını belirtirken dükkânın akşam babaları Fikri Usta tarafından kapatıldığını ifade etmişlerdir.

Sonuç

21. yüzyılda teknolojinin gelişmesi, göçler, popüler kültür, medya ve küreselleşme gibi dış nedenlerle yok olan sözlü kültüre ait somut olmayan kültürel mirası korumak ve yaşamasına katkı sağlamak için UNESCO (Öcal: 2010: 57) Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde özellikle korunmasını istediği beş halk kültürü alanından biri olan "El Sanatları Geleneği"ni de dâhil etmiştir.

Önceleri insanlar elde yapılan ve her yapıldığında birbirinden farklı olan eşyalar üretmiştir. Günümüzde ise teknolojinin yardımıyla seri üretime geçilmiştir. Bundan dolayı el sanatları gerilemiş ve eski önemini kaybetmiştir. Beşik yapmak geçmişe göre daha kolaydır. Çünkü el tezgâhında yapılan işlerin bir kısmı şimdi modern makineler tarafından yapılmaktadır. Bundan dolayı da üretim daha çok olmakla birlikte fiyatları da daha ucuz olmaktadır.

Birbirine çok benzeyen beşikler arasında ustalar kendi yaptıkları beşikleri kullandıkları malzeme ve yapım tekniğinden tanımaktadırlar. Günümüz şartlarında modern çocuk yatakları çıkmasına rağmen ustalarımız, tahta beşiklerin sağlıklı olduğu için tercih edildiğini belirtmektedirler. Ancak yörenin özelliği, tahta beşik fiyatlarının uygun olması, dar gelirli ailelerin ve kırsal yörelerde yaşayanların önemli tercih sebepleridir.

Kaynak kişiler

Adı Soyadı	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Öğrenim Durumu	Mesleği	Kaç çocuğu
Fikri Arı	1937	Düzce	İlkokul	Beşikçi	5
Metin Arı	1965	Düzce	Lise	Beşikçi	2
Zeki Arı	1962	Düzce	Lise	Beşikçi	2
Medine Sağlam	1995	Düzce	Fakülte	Üniversite öğrencisi	Bekâr

Kaynaklar

- BÜYÜK MEYDAN LAROUSSE. (3. Cilt). İstanbul.
- DEMİR, N. (2002). “Karadeniz Bölgesi’nde Beşik / Beşik yapımı”, www.necatidemir.net.
- DUYMAZ, A. ve ŞAHİN, H. İ. (2010). “Meslek Folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnancı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Değerlendirme.” *Milli Folklor*, Yıl 22, Sayı 87, s. 101-112.
- EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- KALAFAT, Y. Kalafat Düzce’de Ortak Halk İnançları Kültürü ve 1. Uluslararası Düzce Tarih ve Kültür Sempozyumu Gözlemleri, <http://www.yasarkalafat.info>.
- OĞUZ, Ö. (2010). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (7. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- TAŞ, H. (2016). “Düzce’de Kaybolmaya Başlamış Mesleklerin Temsilcileri”, Düzce’de Tarih, Kültür ve Sanat. İstanbul: Düzce Belediyesi Kültür Yayınları 239-243.
- TÜRKÇE SÖZLÜK Cilt 1. (1983). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.